

РАЗВИВАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ В ПРОЦЕСА НА ИНТЕНЗИВНО ОБУЧЕНИЕ ПО АНГЛИЙСКИ В VIII КЛАС

Николина Цветкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се разглежда необходимостта от създаване на педагогическа технология за развиване на межкултурната комуникативна компетентност на изучаващите английски език интензивно в VIII клас на профилираните паралелки и гимназии. В тази връзка се обосновават четири групи концептуални отправни точки, а именно – социокултурни, социолингвистични, лингвометодически и лингвополитически. Представят се основните компоненти на педагогическа технология за развиване на межкултурната комуникативна компетентност, апробирана в профилирани паралелки и гимназии, предлагащи интензивно обучение по английски език в VIII клас.

Keywords: English language teaching, intercultural communicative competence, pedagogical technology

Общуването с представители на различни култури, от различни региони на Европа и света е вече ежедневна реалност. Днешните ученици също обменят идеи и информация както в личен план, така и в училище, като те са активни участници в различни ситуации на межкултурна комуникация, която се осъществява и на език, различен от майчиния им. Друга съществена черта на това общуване е, че то все по-често протича на английски език, който в повечето случаи не е роден за участниците в комуникацията. (Според изследване на Евробарометър – „Вървим ли към това, да говорим един общ европейски език?“, 41% от интервюираните отговарят, че освен родния си език говорят английски, като 31% от тях говорят английски като първи чужд език) (Стойчева, 2006: 50). Следователно съвременното чуждоезиково обучение като цяло и по английски в частност трябва да подготви младите хора да общуват свободно в разнообразни ситуации, които изискват от тях съобразяване със специфичния контекст, ролите на участниците, комуникативните цели, както и използване на подходящи за конкретната ситуация на межкултурно общуване лингвистични и екстралингвистични средства. Въпреки

безспорните успехи в овладяването на чужди езици в профилираните гимназии и паралелки с интензивно изучаване на чужд език, изследване сред над 800 ученици от цялата страна¹⁾ ясно сочи, че са необходими систематични усилия в посока на развиването на межкултурната комуникативна компетентност като съществен елемент от комуникативноориентираното обучение по английски език. В този смисъл, изготвянето на педагогическа технология с конкретни принципи и разработването на учебно съдържание, отговарящо на целите на межкултурното учене в часовете по английски език в VIII клас (интензивно изучаване) са актуални, полезни и най-вече практически приложими.

Съществуват и редица концептуални основания за създаване на педагогическа технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на интензивното обучение по английски език в VIII клас, като те могат да бъдат обособени в четири групи: *социокултурни, социолингвистични, лингвометодически и лингвополитически*.

Социолингвистични основания

Езикът е основно средство за общуване, осъществяващо се в различни ситуации и в различен контекст; в такова общуване могат да участват събеседници от различен социален, религиозен, етнически и пр. произход, говорещи различни майчини езици. Характерна черта на комуникацията на английски език в съвременните условия е, че тя буквално може да се осъществи в различни точки на целия свят благодарение на новите комуникационни технологии и вследствие процесите на глобализация. Английският език се превръща все повече в „лингва-франка“ и се нарежда на първо място сред изучаваните чужди езици. Тази обективно съществуваща предпоставка изисква от говорещия чужд език да реагира адекватно и да се адаптира към практически ситуации, чийто брой е ограничен единствено от броя на културите, в които те потенциално може да възникват.

Социокултурни основания

Съществува неразривна връзка между даден език и културата на групата, говореща този език; езикът и културата са взаимно обусловени, следователно изучаването на езика без вникване в особеностите на културата, която го съпровожда, разбираана като съвкупност от специфични артефакти, модели на поведение и ценности (вярвания, институции и пр.), е невъзможно. При това е необходимо постигането на осмисляне на значението и овладяване на езиковата форма едновременно с придобиване на умения за нейната уместна употреба. Постигането на комуникативна компетентност (изтъквана като особено важна в съвременното ЧЕО) е невъзможно без постигане на межкултурна комуникативна компетентност. (Benet, 1993: 16; Byram, Gribkova, & Starkey, 2002: 2).

Лингвометодически основания

Сред основните частнометодически принципи, валидни за ЧЕО, ключово място заема принципът на комуникативност (Стефанова, 2007: 32), което означава комуникативната насоченост да определя целия учебен процес.

Друг водещ принцип е принципът на отчитане на межкултурните взаимодействия в процеса на обучение по чужд език (Стефанова, 2007: 33 – принцип на межкултурен подход). Това, от своя страна, е свързано с отчитането на „житейския и учебния опит на обучавания, неговите навици за учене, [...] отношенията между родната и чуждата култура...“. Безспорно, необходимо е изучаващите даден език да са запознати с поне основен набор от факти, които да им помагат да осмислят по-добре дадена употреба на езика или културна особеност. Не по-малко важно е обаче учениците да имат умения, с които да откриват, насочени от учителя или самостоятелно, повече за дадена култура (Byram, Nichols & Stevens, 2001: 6).

Не на последно място стои дългогодишният положителен опит на българската образователна система особено по отношение на интензивното изучаване на чужд език, при който вследствие на увеличения хорариум през първата година на обучение (648 учебни часа задължителна подготовка) се създават благоприятни условия за приоритетно съсредоточаване върху изучаването му и ежедневен „сблъсък“ с различни по сложност и често автентични текстове. Това, от своя страна, води до генериране на благоприятна среда за целенасочено и задълбочено развиване на межкултурна комуникативна компетентност в процеса на овладяване на чуждия език.

Лингвополитически основания

Изучаването на езици получава специално внимание от редица политически структури, като най-важната в рамките на нашия континент е Съветът на Европа. Обществената визия за това, какво и как да се преподава и оценява по отношение на езиците, разбира се, се е развивала през годините (Веселинов, 2000: 14), но особено се открояват тенденциите към насърчаване на изучаването на повече от един чужд език (т.е. към многоезичие), към сравнимост и взаимно признаване на езиковите компетентности и квалификации в Европа чрез редица проекти, създаването на ОЕЕР, ЕЕП и други инструменти (Стойчева, 2006: 149–150).

На национално ниво следва да се отбележат ДООИ за учебно съдържание по чужд език, където е записано, че обучението по чужд език има за цел „да подготви учениците за общуване с хора, принадлежащи към други културни и езикови общности, в ситуации, надхвърлящи рамките на родноезиковата среда; да ги научи да търсят, откриват и разбират информация от източници на чужд език“ (ДВ, бр. 37 от 2003 г.). В действащите учебни програми за изучаване на английски като основно изискване е посочено, че учениците трябва да бъдат подготвени да се реализират успешно в „глобалния свят, като участват активно в съвместни проекти с представители на други култури и езикови общности, съобразно установените международни стандарти“.

Настоящата педагогическа технология за развиване на МКК в процеса на обучение по английски език в VIII клас (интензивно изучаване) се фокусира върху един аспект от обучението по английски език, затова приемаме, че

под „педагогическа технология“ разбираме „алгоритмично предписание на процеса“ (Бершадский, 2002: 6), който в нашия случай води до развитие на межкултурна комуникативна компетентност с ученици от VIII клас на профилираните гимназии и паралелки с интензивно изучаване на английски език. Тя е съобразена с основните общодидактически и частнометодически принципи, върху които се гради съвременното чуждоезиково обучение. Отчитат се и принципите, способстващи межкултурното учене, върху които се основава дидактиката на многоезичието. Накратко, принципите, които се отнасят пряко към работата с педагогическата технология, насочена към развиване на межкултурна комуникативна компетентност в процеса на интензивно обучение по английски в VIII клас, са следните:

Межкултурно учене

– декларативни знания – съзнателно съотнасяне, свързване на родната култура с културата на първия чужд и на следващите езици;

– процедурални знания – разширяване на осъзнаването и на знанията за собствения процес на овладяване на чуждата култура.

Разбирането на явления от родната и други култури служи за основа и изходна точка на межкултурното учене. Това ще рече не просто знание за факти относно дадената култура, а по-скоро разбиране „на това, как функционират различните социални групи и социални идентичности, както собствената, така и тези на другите“ (Byram, Nichols & Stevens, 2001: 5).

Ориентираност към съдържанието

Този принцип се реализира чрез внимателен подбор на темите, които съответстват на жизнения опит и интереси на обучаваните и на (автентични) материали, съобразени с нивото на владеење на езика на учениците, така че да могат да се използват пълноценно за реализиране на межкултурно учене.

Приоритетно развиване на умения за межкултурно учене, отношения на отвореност и толерантност към другите

Спазването на този принцип гарантира, че чрез учебното съдържание и дейности се развиват специфични умения за извличане на информация за дадена култура, за работа с автентични текстове и материали, за сравнение и съпоставка на явления от родната култура и културата-цел, които, от своя страна, водят до развиване на МКК.

„Отдалечаване“ от собствената култура

Придържането към този принцип дава възможност на обучавания да осъзнава собствената си реакция спрямо събеседник от друга култура в светлината на нейната (на собствената реакция) културна обусловеност.

Дейностноориентиран процес на межкултурно учене

Този принцип се реализира чрез подбора на учебни дейности. Спазването му гарантира активното участие на обучавания в учебния процес, при което той е активна страна, открива и интерпретира явления от собствената и култу-

рата-цел, разсъждава върху собствения си опит и преживявания и ги осмисля в светлината на толерантност и приемане на другостта.

Целта на технологията е да се постигне адекватно развиване на межкултурна комуникативна компетентност на учениците в процеса на обучение по английски език в VIII клас (интензивно изучаване), допълвайки, обогатявайки или компенсирайки наличния потенциал на използваните в практиката учебни системи за изучаване на английски чрез специално създадено учебно съдържание, планирани и експериментирани в реална учебна практика набор дейности на ученика и дейности на учителя. *Задачите* ѝ включват уточняване съответно на целта на учебно съдържание, подбор на автентични материали, които отговарят на езиковите знания на учениците от VIII клас, изучаващи английски интензивно, и които способстват развиването на МКК, планиране на дейности на ученика и на учителя, които да улесняват процеса на овладяване и формиране на межкултурни знания, умения и отношения, формулиране на съответни на горните задачи работни материали за ученика и за учителя, с помощта на които да се осъществи предлаганата педагогическа технология, създаване на инструменти за оценяване на постиженията на учениците по отношение на тяхната межкултурна комуникативна компетентност.

Тъй като межкултурното учене е преди всичко експериментално, диалогично и води до промяна не просто на количеството натрупани знания, а и до усъвършенстване на уменията и промяна в нагласите и отношенията към „себе си“ и към „другия“, за да се реализира, е необходимо да се изберат такива методи и техники на обучение, които ще осигурят максимална автономност на обучаемите при минимален контрол от страна на учителя, както и максимална равнопоставеност помежду им в процеса на обучение. Следователно най-подходящи са интерактивни методи и техники, както общодидактически (напр. брейнсторминг, незавършено изречение, групово работа, работа по двойки, дискусия – Гюрова и колектив, 2006), така и специфични за чуждоезиковото обучение („информационна празнина“ – *information-gap activities*, „пъзъл“ – *jig-saw activities*, споделяне на опит, идеи, вярвания, ценности, ролева игра – Richards, 2006: 17–19) или за обучението в межкултурност (работа с критически инцидент или „разрешаване на казус“, симулации и ролеви игри, при които се „задава“ ситуация, изискваща межкултурна комуникация). Посочените интерактивни методи и техники не се използват изолирано, а заедно, образувайки сложно единство, което подкрепя предложения алгоритъм. Обикновено се започва с общодидактическа техника, преминава се към специфична за обучението по ЧЕ и се завършва със специфична за межкултурното учене. Те са взаимосвързани и границите помежду им не са ясно очертани, напр. след предлагане на идея чрез брейнсторминг се преминава към споделяне на личен опит в малки групи и се завършва с разглеждане на казус и последваща дискусия. Тези интерактивни методи и техники са препоръчителни, като подборът им зависи от целта на конкретната задача, големината на

класа, интересите на класа, нивото на класа по отношение на овладяването на английски, както и нивото им на межкултурна комуникативна компетентност.

Тъй като във фокуса на внимание са ученици на възраст 13–15 години от VIII клас на българското средно училище, то следва развитието на межкултурна комуникативна компетентност, към което се стремим, да бъде съобразено не само с водещите идеи и практики в тази област в международен план, но и с конкретиката на изискванията, които българската държава поставя посредством приетите образователни документи по отношение на преподаването и изучаването на чужди езици (в частност английски), както и със спецификата на възрастта и интересите на тази група ученици.

Така определяме, че за развитието на межкултурна комуникативна компетентност в процеса на обучение по английски език в VIII клас интензивно изучаване са необходими следните:

Знания (за):

- различни аспекти от всекидневния живот в страната/страните, където се говори езикът (напр. храна, облекло, развлечение и пр.);
- междуличностните отношения;
- норми на поведение в обществото, напр. свързани с подходящ език на тялото (жестове, разстояние между хората), гостоприемство (точност, подаръци, теми за разговор, сбогуване и пр.), ритуално поведение (напр. поведение по време на чествания, фестивали, балове, дискотеки и пр.);
- ценности, убеждения и нагласи, характерни за съответната страна, напр. институции, социални класи, история, и пр.

Умения (за):

- установяване на връзка между / сравняване на явления в родната и културата-цел;
- разпознаване / прилагане на адекватни стратегии за комуникация с хора от културата-цел;
- изпълняване на ролята на посредник между собствената и културата-цел и успешно справяне с възникнали недоразумения и конфликти;
- идентифициране на важни референции в рамките на и между културите, като се извличат смисълът и скритите им значения.

Отношения (на):

- отвореност и готовност за въздържане от недоверие към други култури и доверие към собствената;
- готовност да се изпитат/преживеят различните етапи на приемане или адаптиране към друга култура и взаимодействие с нея;
- готовност за ангажиране с конвенциите и обичаите, специфични за вербалната и невербалната комуникация и взаимодействие;
- желание за поставяне под съмнение на ценностите и презумпциите по отношение на културните практики и продукти от собствената среда.

Предложеното **учебно съдържание** отчита включените в учебната програма по английски език за VIII клас (интензивно обучение) инвентарни списъци на предвидените за изучаване словесни действия, понятия, теми, видове текстове, сфери, роли и места на общуване, езикови и неезикови средства (Стефанова, 2007а: 67–68) и следователно може да се използва в обучението без значение кой е избраният за работа учебен комплекс. Това учебно съдържание се реализира успоредно с реализирането на „стандартното“ учебно съдържание, предложено в използвания учебен комплекс. Представено е по ясен и достъпен начин, който позволява подборност и гъвкавост на приложението му съобразно резултатите от оценяване на потенциала на учебниците по английски език за развиване на межкултурна комуникативна компетентност.

Учебното съдържание се реализира посредством:

1. Работни листове за ученика, в които са включени:

- а. *автентични текстове*, „генерирани“ в родната или в културата-цел;
- б. *изображения*, „генерирани“ в родната или в културата-цел;
- в. *мултимедийни материали*, „генерирани“ в родната или в културата-цел;
- г. *генерирани от обучаваните текстове, изображения, мултимедийни материали*, които се използват в различни етапи от изпълнението на задачите;
- д. *смислово завършена поредица от дейности*.

2. Листове за учителя, които съдържат:

- а. подробни бележки относно целите и очакваните резултати;
- б. предложения за работа;
- в. предложения за вариативност според интересите и нивото на класа;
- г. примерни отговори.

3. Лист за рефлексия за ученика, който съдържа:

- а. въпроси, които насочват учениците към преценка на това, какво са научили вследствие на работата си по даден Работен лист по отношение на собствената си и на културата-цел;
- б. въпроси, които насочват учениците към преценка на това, дали и как се е променило отношението им вследствие на работата им по даден Работен лист по отношение на собствената си и на културата-цел;
- в. въпрос, който подтиква учениците да оценят как са се чувствали по време на работата си с даден Работен лист.

4. Лист за рефлексия за учителя, с помощта на който учителят да оцени:

- а. какво учениците са научили в резултат на работата си с Работните листове;
- б. дали и как се е променило отношението им в следствие на работата с Работните листове по отношение на собствената им и на културата-цел.

Предложените *дейности за изпълнение от ученика* не са „типични“ за ЧЕО – в нашия случай това са „дейности“, при които се използват родният или чуждият език за постигането на определена цел по отношение на развиването на межкултурна комуникативна компетентност и които водят до опреде-

лен „продукт“, значим за осмислянето на родната и/или културата-цел. Друга характерна особеност е, че предложените автентични материали не са инвариантни, т.е. те могат да бъдат заменяни от учителя с други, които по негова преценка са по-подходящи за конкретния клас, с който се работи. Водещи са целта, на която е подчинено използването на даден материал, както и смисловата цялост и последователност от дейности.

Съответно на компонентите на межкултурна комуникативна компетентност, дейностите на ученика, чрез които се реализира предложеното учебно съдържание, са насочени към въздействие на три нива.

– *Когнитивно* – водят до задълбочаване на познанията за предмети, явления, поведение, характерни за собствената и/или културата-цел или до тяхното по-добро осмисляне. Такива са слушането на беседа, изнесена от учителя или представител на дадена културна група, събирането и интерпретирането на факти и данни, наблюдението, сравняването на предмети, явления и поведение по различни белези, както и анализирането на текстове и изображения.

– *Афективно* – водят до преосмисляне на вече създадени и въздържане от създаване на отрицателни стереотипи и реакции спрямо предмети, явления, поведение от културата-цел и до способност за „дистанциране“ от положителните стереотипи за предмети, явления и поведение от собствената култура. Такива са участието в ролеви игри, анализирането на критически инциденти, идентифицирането с литературни герои, предаването на дадена случка от чужда гледна точка, симулацията.

– *Поведенческо* – водят до изграждане на разбиране за значението на модели на поведение, характерни за собствената или за културата-цел, и способност за адаптиране и/или адекватна реакция на различни културнообусловени модели на поведение и в различни комуникативни ситуации. Такива са участието в ролеви игри, анализирането на критически инциденти, споделянето на личен опит и пр.

Резултатите от прилагането на предложената педагогическа технология в практиката се проверяват чрез *тест за установяване на нивото на межкултурната комуникативна компетентност на ученици от VIII клас (интензивно изучаване на английски език)*. Той съдържа въпроси с избираем отговор (4 опции – 1 верен отговор), отворени въпроси и твърдения с възможни отговори, структурирани по скала на Ликерт от „Категорично съм несъгласен“ („*Strongly disagree*“) до „Категорично съм съгласен“ („*Strongly agree*“). Въпросите с множествен избран отговор проверяват най-вече компонента знания от межкултурна комуникативна компетентност, както и способността им да разбират, да прилагат причинно-следствени връзки и пр. Комбинирането на въпроси с избран отговор с такива, които са отворени, пък позволява на обучаемите със свои думи да формулират позиция, да изразят мнение, да демонстрират умение за анализ, оценка и пр., а това е част от обучението по чужд език в компонента продуктивни умения. С твърденията, придружени със скала по Ликерт, се цели

преди всичко проверка на отношението на учениците към различни явления от родната и културата-цел и тъй като на опциите могат да бъдат придадени числови стойности, те предлагат относително достоверни количествени данни, а от друга страна – позволяват диференциране на „отсенки“ в изразената позиция.

За проверка на уменията и отношенията като компоненти на межкултурната комуникативна компетентност е уместно да се използва и ролева игра, особено ако учителят има възможност да наблюдава провеждането ѝ и да оценява участието на учениците в нея. Важно при използването на ролева игра за оценяване на резултатите от целенасочено провеждано обучение в межкултурна комуникативна компетентност е точното задаване на ситуацията на межкултурно общуване с нейните участници и техните роли, определянето на параметрите на потенциалния сблъсък на култури така, че да могат да бъдат интерпретирани от обучаемите, които да изберат подходящи вербални и невербални средства за комуникация.

Резултатите от експерименталната проверка на предложената педагогическа технология (проведена в периода 2009–2011 г.) доказват че нейната приложимост и възможността тя да се внедри широко в интензивното обучение по английски в VIII клас, без значение кой е основният учебен комплекс. Нейното използване би способствало да се претворят директивите и насоките в образователните документи, които регулират езиковото обучение в европейски и национален план, придавайки им реално, конкретно и културно-специфично съдържание. Не на последно място, тя създава предпоставки за реалното синхронизиране на състоянието на обучението по езици в страната и най-съвременните тенденции към засилване на рефлексивния елемент в езиковото обучение и повишаване на критичната културна осъзнатост на обучаемите, тъй като предоставя конкретни инструменти, с чиято помощ това да се осъществи.

БЕЛЕЖКИ

1. Резултатите от проучването са дискутирани в Tsvetkova, N. (2011). *Aspects of Assessing Intercultural Communicative Competence While Studying English at Secondary School – Assessment Issues*.

ЛИТЕРАТУРА

- Benett, M. (1997). *How not to Be a Fluent Fool: Understanding the Cultural Dimension of Language* In Fantini, A. (Ed.) *New Ways of Teaching Culture*. Bloomington, Illinois: TESOL, Inc.
- Byram, M., Gribkova, B. & Starkey, H. (2002). *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical Introduction for Teachers*. Directorate of School, Out-of-School and Higher Education, DGIV, Strasbourg: Council of Europe.

- Byram, M., Nichols, A. & Stevens, D. (2001). *Developing Intercultural Competence in Practice (Language and Intercultural Communication for Education)*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Richards, J. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: CUP.
- Tsvetkova, N. (2011). Aspects of Assessing Intercultural Communicative Competence While Studying English at Secondary School - Assessment Issues. In: *Evaluation in Education in the Balkan Countries*. Pejatovic, Alexandra et al. (Eds.). Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy, University of Belgrade.
- Бершадский, М. (2002). В каких значениях используется понятие „технология“ в педагогической литературе? *Школьные технологии*, 1, 3–19.
- Веселинов, Д. (2000). Езикова политика на Съвета на Европа. *Чуждоезиково обучение*, 2, 14–20.
- Гюрова, В. и колектив (2006). *Интерактивността в учебния процес (или за рибаря, рибките и риболова)*. София: Агенция Европрес.
- Държавни образователни изисквания за учебно съдържание – културно-образователна област Чужди езици, Наредба 2 от 10. 05. 2000, МОН (обн., ДВ, бр. 37 от 2003 г.)
- Стефанова, П. (2007). *Чуждоезиковото обучение. Учене, преподаване, оценяване*. София: Сиела – софт енд паблишинг.
- Стойчева, М. (2006). *Европейска езикова политика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF INTENSIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN THE 8TH GRADE

Abstract. This article focuses on the need of structured pedagogical technique for the development of students' intercultural communicative competences in the case of intensive language study of English in the 8th grade of language schools. Four groups of conceptual starting points are discussed, namely sociocultural, sociolinguistic, lingua-methodological and lingua-political. The author presents the main components of a pedagogical technique, which has already been implemented at several secondary schools with this profile.

Chief Assist. Prof Nikolina Tsvetkova, PhD

✉ Department of European Studies
Sofia University „St. Kliment Ohridski“
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: nina.tsvetkova@gmail.com